

Корпанюк Микола. Слово. Хрест. Шабля: Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI–XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище. — К.: Смолоскип, 2005. — 904 с.

Історико-літературна монографія переславського професора Миколи Корпанюка руйнує принаймні один міф сучасної літературознавчої науки: про зникнення в добу новітніх комунікаційних технологій монументальних друкованих досліджень, здатних охопити широкий спектр суспільного життя й письменства цілої епохи. Обсяг монографії (904 сторінки!) вражає, до того ж сполучається з ґрунтовним довідковим апаратом: детальною бібліографією текстів, іменним покажчиком. Глибокий аналіз літописних творів засвідчує ретельну працю з джерелами, вдумливе й фахове прочитання історичних пам'яток у перспективі виявлення їхньої літературознавчої вартості. Кілька десятків гравюр, часом рідкісних для сучасних видань, допомагають візуально відчутти культурне життя епохи, описуваної автором.

А все це при тому, що М.Корпанюк сміливо виводить поза предмет свого дослідження найавторитетніші історичні тексти XVII–XVIII ст.: літописи Самовидця, Григорія Граб'янки, Самійла Величка, “Синопис” 1674 р., славетну “Історію русів”, “Хроніку” Феодосія Сафоновича. Він цілеспрямовано обмежується маловідомими, невивченими або поверхово трактованими текстами літописних пам'яток, бібліографія яких складає 99 позицій. Безперечно, виринає проблема повноти й коректності картини літературного масиву, позбавленого своїх визнаних вершин. Однак подібний підхід, не властивий ще для українського літературознавства, дозволяє зосередитися на часом сіренькому буденному житті української літературної провінції, поринути у світ повсякденного побуту нашого книжника XVI–XVIII ст., що визначався як ритмом келійної та храмової молитви, так і неминучим у Речі Посполитій виборюванням своїх прав силою зброї: “хрестом і шаблею” — за метафоричним визначенням автора.

Увесь корпус використаних текстів розбито на три групи: монастирсько-церковні, крайові світські літописи та козацькі компіляції. Щоправда, згодом у межах другої групи виокремлюються ще родинні літописи. Той самий принцип потрібності ліг в основу композиції книжки, де в трьох розділах розглядається відповідно тематика і

проблематика монастирсько-церковних літописів (перший), крайових світських і родинних літописів та козацьких компіляцій (другий) та стиль усіх згаданих груп історичних пам'яток (третій).

Літописання автор розглядає як “документально-літературний життєпис нації” (45), “важливу конкретну державну справу” (49). Надаючи перевагу монастирсько-церковному літописанню, він доходить висновку, що якраз проблеми міжконфесійних стосунків майже не порушуються в літописній літературі. Церква визнається “найстабільнішим виразником інтересів нації” (57). Цілком доречно до кола аналізованих пам'яток залучаються літописи, що виникли в польському римсько-католицькому або ж у вірменському середовищі, оскільки їхні сюжети визначалися локальною українською тематикою.

Делікатний аспект пам'яток XVII–XVIII ст. — широко присутня в них проблема міжконфесійних конфліктів, зазвичай виражена у формі принаймні некоректної або й відверто образливої для опонента. Саме цей аспект часто приваблював політичних радикалів нового часу, даючи їм підставу переводити суспільне життя епохи Бароко у вузький вимір релігійної боротьби, парадоксально суголосної з антизахідними інтенціями більшовиків або російських націоналістів XIX–XX ст. До того ж станові зацікавлення козацтва в політичній мові XVII ст. викладалися з широким застосуванням церковної риторики, що надавало боротьбі за суспільні привілеї лицарського стану вигляду війни “за віру православну”.

М.Корпанюк послідовно зберіг підкреслену толерантність і об'єктивність викладу, під машкарою псевдорелігійних конфліктів виявив змагання різних суспільних сил. Він, часом дещо модернізуючи барокову свідомість, шукає в XVII–XVIII ст. вияви віротерпимості, обнадійливі тенденції до примирення, принаймні в межах “єдиної української православної церкви”, поділеної “на дві конфесії” (195), — це схема, що викликає певні застереження. Натомість дуже різко оцінюється роль синодальної Російської Православної Церкви як знаряддя зросійщення українців. На противагу цьому,

автор високо підносить культуротворчу місію василіянського чину, стверджуючи: “Монахи-василіяни не тільки загартовувалися духовно, але й міцніли інтелектуально, матеріально, взяли на себе процес національного відродження” (198), що також здається надто спрощеним і категоричним.

Дуже перспективним і вагомим внеском у розвиток історико-літературної науки, а відповідно і в повніше пізнання нацією своєї ідентичності стало залучення до аналізу діаріюшів — щоденників-мемуарів визначних осіб, серед яких досить назвати свт. Дмитрія Туптала й прмч. Афанасія Филиповича. Епізодичні згадки про ці пам’ятки в історичній чи богословській науках не могли компенсувати їхньої практичної відсутності у традиційній моделі українського літературного життя епохи Бароко. Водночас навіть у сусідній Білорусії з усіма її політичними проблемами творчість прмч. Афанасія досліджується все активніше. Зрозуміло, зі звичайними тенденціями відносити до білоруської культури всі факти, пов’язані з етнічно українськими Берестейщиною та Підляшшям. У Росії ж і поготів спадщина свт. Дмитрія Туптала цілком відривається від її українського контексту. Дослідження М.Корпанюка — гарний пролог до реального повернення цих мемуарних пам’яток у сучасну візію нашої літературної минувшини. Прикметно, що майже одночасно у Варшаві з’явилася праця проф. Валентини Соболев “Пам’ятна книга Дмитра Туптала” (2004) з перекладом діаріюша святого ростовського митрополита українською мовою.

Варто звернути увагу на задум автора відійти від моделі ідейно-тематичного аналізу текстів і доповнити опис проблематики історіографічних пам’яток спостереженнями над їхнім стилем. Щоправда, розділ “Особливості стилю крайових, монастирсько-церковних і світських літописів, козацьких літописних компіляцій XVIII ст.” (763-836) останній і найменший за обсягом. Однак, якщо звернемося до історії дослідження українського літописання, знайдемо дуже мало спроб вирватися за межі опису змісту, аналізу історичної достовірності й виявлення суспільних позицій літописця у вимір філологічного аналізу. У широкомасштабному дослідженні М.Корпанюка не було можливості зосередитися на стилі десятків аналізованих пам’яток. Хоча, попри це, є міркування про риси монументального й орнаментального стилів, ренесансного гуманізму, що позначилися на текстах ранньомодерної доби, про барокові ознаки літописів. Згадується про концепцію

“історичного стилю” як засіб інтроспективного аналізу барокового тексту риториками XVIII ст. (779). Автор зупиняється на проблемах літописної топіки та “літописного хронотопу” епохи Бароко, а також звертається до опису лексики історичних текстів, її мовної диференціації, виявлення типології тропів.

Навряд чи можна було б сподіватися на детальний аналіз поетики й риторики барокової історичної прози в першому синтетичному її дослідженні. Мета автора інша: уводячи до наукового вжитку цінні текстові матеріали, створити основу для продовження його студій, щоб у перспективі стилістичному аналізу текстів приділити набагато більше уваги.

Монографія М.Корпанюка, як і кожен помітний науковий твір, створює можливості для дискусії. Безперечний патріотизм автора виявляється часом у дещо прямолінійному застосуванні сучасних вимірів національної свідомості до самотньої епохи, забарвленої ідеалами сарматизму. У деяких випадках хотілося б побачити виявлення джерел українських літописних сюжетів у польських та західних історичних пам’ятках епохи Ренесансу. Іменування з’єднаної з Римом частини Київської Церкви “греко-католиками” виглядає для XVII та пер. пол. XVIII ст. анахронізмом: адже така назва з’явилася тільки після приєднання Галичини до Австрійської імперії у др. пол. XVIII ст. Хоча й зрозумілі мотиви уникання автором назви “уніати”, що сприймається нині з визначенням сучасною практикою негативним оціночним забарвленням.

Книжка М.Корпанюка “Слово. Хрест. Шабля” по-новому відкриває перед українським читачем величезний літературний масив, практично ще не досліджений і відсутній у сучасній суспільній свідомості. Дозволяє відчутти пережите Україною в XVII—XVIII ст. “піднесення соціальної ініціативи і культурної енергії”, що, згідно з наведеними у вступі словами Михайла Грушевського, “робить враження якоесь блискучого феєрверка”. У цьому велика суспільна роль монографії проф. М.Корпанюка. Вона сприймається не лише як наукове дослідження, а і як захоплена панорама простору національного буття, осяяного феєрверком літописних пам’яток. Це надзвичайно важливо для нації, хворої на комплекси меншовартості, схильної бачити своє минуле й майбутнє в похмуро-сірих барвах безнадійної буденщини. Такий оздоровчий імпульс наукової монографії визначає її місце серед актуальних явищ національного суспільно-культурного буття.

м. Харків

Архієпископ Ігор Ісідоренко